

ПРОБЛЕМИ ФІНАНСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

PROBLEMS OF FINANCING INNOVATIVE ACTIVITY IN UKRAINE

У статті з'ясовано сутність, структуру, властивості та значення для національної економіки інноваційної діяльності, ефективність впровадження якої залежить від належного рівня фінансового забезпечення. Аналіз останнього констатував переважання серед основних джерел власних ресурсів суб'єктів господарської діяльності та досить низький рівень інвестицій. У 2020 році частка іноземних інвестицій у структурі фінансування інноваційної діяльності становила лише 0,9%, а внутрішніх інвестицій взагалі 0,3%, що не відповідає потребам сьогодення. Одним зі шляхів вирішення такої проблеми може стати розробка ефективної системи інвестування інноваційної сфери, яка має відповідати таким принципам як гнучкість та цілеспрямованість, обґрунтованість та легітимність, множинність джерел інвестування, що дозволить суттєво мінімізувати невизначеність та ризикованість, а від так приведе до збільшення внутрішніх та зовнішніх інвестиційних надходжень в інноваційну сферу.

Ключові слова: джерела фінансування, інвестиції, інновація, інноваційна діяльність, національна економіка, суб'єкт інноваційної діяльності, фінансове забезпечення.

The article clarifies the essence, structure, properties and significance for the national economy of innovation, the effectiveness of which depends on the appropriate level of financial security. The analysis of the latter found, first, the predominance among the main sources of own resources of economic entities, whose share over the past seven years was over 85%, which maintains economic independence and independence from creditors, ensures high mobility of money, focuses management in the hands of the management of the enterprise or owners. However, the shortage of equity of innovation entities often leads to limited or fragmented funding for innovation, which significantly exacerbates the problem of further growth of innovation. Secondly, the level of investment in innovation is rather low. In 2020, the share of foreign investment in the structure of financing innovation was only 0.9%, and domestic investment in general 0.3%. In the same year, due to the spread of coronavirus infection, domestic investment in innovation was almost halved and amounted to only 45.2 million UAH, which does not meet the needs of today. It is determined that one of the ways to solve this problem may be to develop an effective system of investment in innovation, which should meet such principles as flexibility and purposefulness, which involves the rapid introduction of new scientific and technological advances in the economic system; validity and legitimacy, which should provide a stable legal framework, legal protection of participants in the investment process; multiple sources of investment, which will significantly minimize uncertainty and risk, and thus lead to increased internal and external investment inflows into the innovation sphere. Thus, an effective system of investment in innovation should be considered as a set of economic institutions and entities whose activities are aimed at accumulating short- and long-term investment resources to invest in innovation; multi-vector set of activities and related economic mechanisms designed to ensure investment in the innovation process; system of relations between the elements of investment and innovation systems of the national economy in order to build a holistic and powerful Ukrainian innovation system.

Key words: innovation, innovation activity, investments, financial provision, national economy, sources of financing, subject of innovation activity.

УДК 330.341.1:336.6

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.74-8>

Крилов Д.В.

д.е.н., Заслужений економіст України,
професор кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Запорізький національний університет

Krylov Denys

Zaporizhzhia National University

Постановка проблеми. Глобалізація економічних відносин, загострення конкуренції на міжнародних і національних ринках призводить до активізації інноваційних процесів, що, поступово, стають запорукою забезпечення економічного розвитку й національної безпеки. В сучасних умовах інноваційний розвиток та поширення інноваційної діяльності сприяє досягненню нового рівня розвитку продуктивних сил, що відповідають викликам сучасності, становленню нової моделі просторового розміщення ресурсів, забезпечуючи формування нового технологічного укладу. Окреслене все гостріше порушує питання про необхідність розробки та впровадження інновацій, модернізації підходів, інструментів та механізмів інтенсифікації інноваційної діяльності, чого можна досягти за рахунок збільшення рівня фінансового забезпечення інноваційної сфери. Окреслена проблема є багатоплановою, оскільки стосується, з одного боку, приватного сектору, що, у більшості випадків, є ініціатором розробки інновацій та їх подальшого впровадження, носієм необхідних знань, вмінь та

навичок, без яких здійснення інноваційної діяльності є неможливим, з іншого боку – держави, яка має створити відповідний економічний та нормативно-правовий базис для покращення інвестиційного клімату та інноваційного розвитку вітчизняної економіки в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема фінансування окремих галузей національної економіки не є новою для суспільства. Різним аспектам фінансового забезпечення інноваційного розвитку присвячені праці О. Амоші, Ю. Бажала, С. Башкатової, Т. Васильєвої, Д. Гарнера, В. Геєця, Л. Дж. Гітмана, Е. Денисона, М. Долішнього, Є. Домара, Дж. М. Кейнса, Д. Кларка, М. Крупки, Р. Лукаса, Г. Менша, С. Онишко, Б. Твісса, Р. Харрода, Й. Шумпетера, А. Чухна та ін. Проте, незважаючи на значний доробок вітчизняних та іноземних вчених у питанні фінансового забезпечення інноваційної діяльності, ряд теоретико-методологічних аспектів залишається нерозкритим, зокрема нагальною стає розробка дієвої системи інвестування інноваційної сфери, впровадження

якої дозволить залучити додаткові іноземні та вітчизняні інвестиції для розвитку інноваційної діяльності в Україні.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження сучасного рівня фінансового забезпечення інноваційної діяльності в Україні, а також окреслення перспективних шляхів вирішення існуючих проблем, серед яких побудова належної системи інвестування інноваційної сфери, що дозволить не тільки сприяти активізації інноваційної діяльності на вітчизняному просторі, але й збільшити інноваційний потенціал національної економіки в цілому.

Виклад основного матеріалу дослідження. Невід'ємним атрибутом ХХІ століття є поширення інновацій та інноваційної діяльності, без якої майже неможливо досягти збільшення продуктивності праці, результативності виробничої діяльності, й в результаті впровадження якої з'являються модернізовані або кардинально нові товари та послуги, що наділені новими якостями та властивостями. У більшості випадків, інноваційну діяльність розуміють як процес або як вид діяльності. Зокрема, за першим підходом, інноваційна діяльність – це «процес, спрямований на розроблення й реалізацію результатів закінчених наукових досліджень і розробок або інших науково-технічних досягнень у новий чи вдосконалений продукт, реалізований на ринку, у новий чи вдосконалений технологічний процес, використовуваний у практичній діяльності, а також зв'язані з цим додаткові наукові дослідження й розробки»

[4, с. 24]. Відповідно, за другим розумінням, інноваційна діяльність – це «діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг» [5].

На рис. 1. представлено структуру інноваційної діяльності. Інноваційна діяльність має такі властивості як:

- здійснюється на комерційній основі;
- виступає циклічним процесом з високим ступенем ризику;
- організація процесу трансформації, існуючої ідеї в якісно нові або удосконалені продукти та послуги;
- обов'язковість практичного використання результатів;
- представлення ринку нових або удосконалених товарів та послуг й інформування потенційних споживачів про їх якісні характеристики, що здатні задовольняти потреби населення.

Ефективність інноваційної діяльності залежить від рівня її фінансування, обсяги якого покликані визначати очікувані економічні результати, норму та термін окупності вкладених ресурсів та можливість одержати прибуток. Під фінансуванням інноваційної діяльності розуміють «процес забезпечення і використання коштів, що спрямовуються на проектування, розробку та організацію виробництва нових видів продукції, на створення і впровадження нової техніки, технології, послуг, робіт, на розробку та впровадження нових організацій-

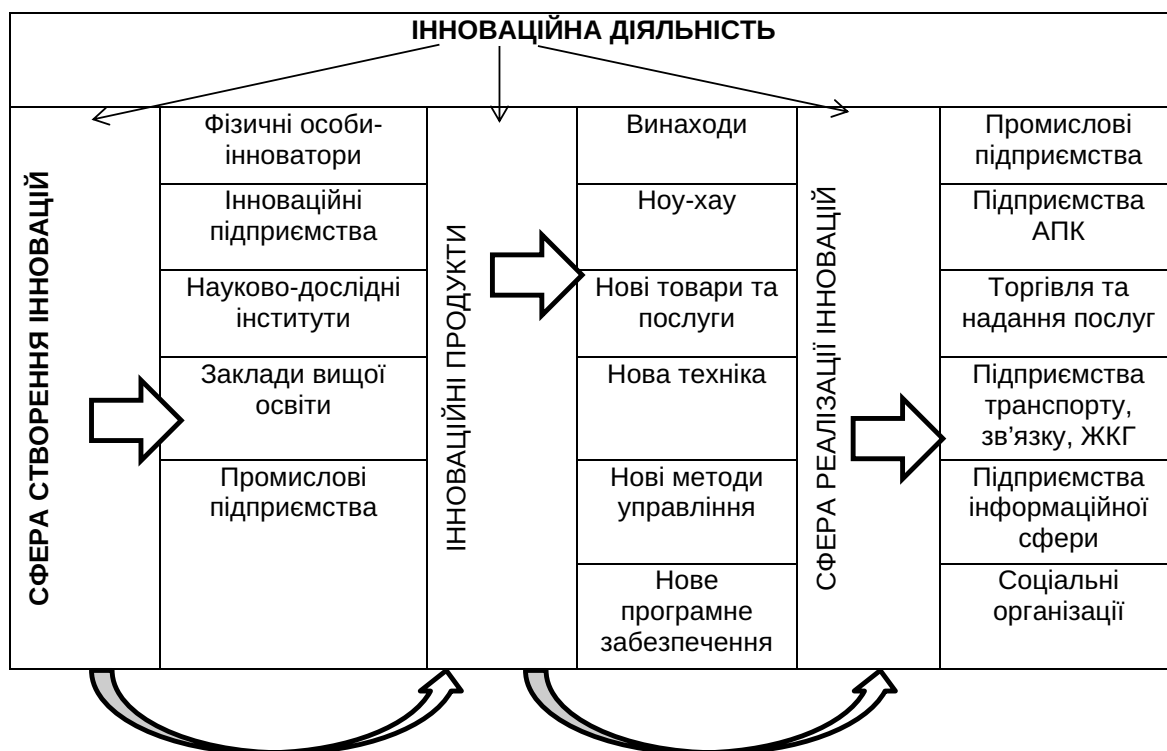

Рис. 1. Структура інноваційної діяльності

Структура джерел фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств, %

	У тому числі за рахунок коштів			
	власних	державного бюджету	іноземних інвесторів	інших джерел
2000	79,6	0,4	7,6	12,3
2001	83,9	2,8	3,0	10,3
2002	71,1	1,5	8,8	18,7
2003	70,2	3,0	4,2	22,5
2004	77,2	1,4	2,5	18,9
2005	87,7	0,5	2,7	9,0
2006	84,6	1,9	2,9	10,7
2007	73,7	1,3	3,0	22,0
2008	60,6	2,8	1,0	35,7
2009	65,0	1,6	19,0	14,3
2010	59,4	1,1	30,0	9,6
2011	52,9	1,0	0,4	45,6
2012	63,9	2,0	8,7	25,5
2013	72,9	0,3	13,1	13,7
2014	85,0	4,5	1,8	8,7
2015	97,2	0,4	0,4	2,0
2016	94,9	0,8	0,1	4,3
2017	84,5	2,5	1,2	11,8
2018	88,2	5,2	0,9	5,7
2019	87,7	3,9	0,3	8,1
2020	85,4	1,9	0,9	11,1

Джерело: складено автором за даними [6]

них форм і методів управління» [2, с. 38]. Таким чином, у більш широкому розумінні, фінансування інноваційної діяльності передбачає безповоротне та безоплатне надання грошових ресурсів для здійснення інноваційної діяльності.

Джерела фінансування умовно можна поділити на 2 групи: зовнішні та внутрішні. До перших належать: кошти іноземних інвесторів, грошові ресурси міжнародних фінансових інститутів та кошти урядів іноземних держав. До внутрішніх джерел фінансування інноваційної діяльності зараховують бюджетні ресурси (кошти Державного бюджету України або місцевих бюджетів), а також власні та запозичені кошти суб'єктів інноваційної діяльності. Аналіз даних табл. 1 дозволяє констатувати, що в Україні у фінансуванні інноваційної діяльності переважають власні ресурси суб'єктів господарської діяльності, частка яких за останні 7 років становила не менше 85%. Така ситуація має суттєві позитивні наслідки, зокрема:

- збереження економічної самостійності та незалежності від кредиторів;
- зосередження управління підприємством лише в руках керівництва або безпосередніх власників, що дозволяє самостійно здійснювати керівництво та приймати інвестиційні рішення;

- наявність можливості швидко залучити додаткові ресурси;
- забезпечення високої мобільності грошового обороту;
- відсутність будь-яких додаткових витрат за використання фінансових ресурсів (наприклад сплата позикового проценту);
- відсутність відтоку коштів з підприємства та залежності від державних інстанцій [1, с. 213; 3, с. 110].

Проте, дефіцит власного капіталу суб'єктів інноваційної діяльності досить часто приводить до обмеженого або фрагментарного фінансування інноваційних розробок, що значно загострює проблему подальшого зростання інноваційної сфери. Ми вважаємо, що одним зі шляхів вирішення існуючої проблеми фінансового забезпечення розвитку інноваційної діяльності та усунення дисбалансу у структурі джерел фінансування інноваційної діяльності є збільшення частки інвестицій в дану сферу. Під інвестуванням інноваційної діяльності ми розуміємо систему, що передбачає взаємодію сукупності множини організаційно-економічних елементів, інвестиційних інститутів та ресурсів, що опосередковують здійснення інноваційних процесів. Головним завданням інвестування інноваційної діяльності є задоволення потреб інноваційного

розвитку національної економіки в інвестиціях, що досягається за рахунок виконання таких функцій як акумулювання, алокація та трансфер грошових ресурсів; розподіл; інтеграція; інформаційна підтримка; міжнародне співробітництво; управління ризиками; стимулювання та прогнозування.

У 2020 році частка інвестицій серед витрат на інновації становила лише 1,2%, що обумовлено рядом проблем, серед яких виділяємо обмеженість та високий рівень необхідності фінансових ресурсів в інших галузях та сферах національної економіки, наявність високого ступеню ризику та низького рівня визначеності в інноваційній сфері. Такі засади негативно позначаються на обсягах залучення інвестицій в інноваційну діяльність, яка майже не має конкурентних переваг у порівнянні з традиційними інвестиційними проектами.

Обсяг вітчизняних інвестицій в інноваційну діяльність (див. рис. 2) є незадовільним й у 2020 році, внаслідок поширення коронавірусної інфекції, складав лише 45,2 млн. грн, що є майже вдвічі меншим за показники 2019 року. Такий рівень вітчизняного фінансування інноваційної діяльності не відповідає її потребам та значенню.

Важливим джерелом інвестування інноваційних проектів у західних країнах є фондовий ринок, а головними приватними інвесторами інноваційного розвитку виступають корпоративні та інституційні кредитно-фінансові інвестори, до яких належать пенсійні фонди, банки, страхові компанії, інфраструктурні фонди, великі промислові корпорації. Тому вважаємо доцільним сприяння розвитку внутрішнього ринку інвестиційних ресурсів, вітчизняного фондового ринку, що дозволить активізувати залучення внутрішніх інвестицій та

збільшити обсяг капіталовкладень національними суб'єктами господарювання в інноваційну сферу.

Використання іноземних інвестицій в сучасних умовах господарювання виступає об'єктивною необхідністю, що обумовлена участю національної економіки у міжнародному розподілі праці, потребою інноваційного оновлення, поширенням нових технологій, використанням нових методів управління, переміщенням виробничих потужностей у низькотехнологічні країни з дешевою наймаючою працею тощо. В цілому визначають, що обсяг залучених іноземних інвестицій є відображенням ступеню інтеграції економіки у світове співтовариство. Проте, іноземне інвестування інноваційної діяльності не відповідає потребам сучасності й значно скоротилося після революційних подій 2014 року й до сьогодні залишається майже не помітним. Так, у 2020 році надходження від іноземних інвесторів становили приблизно 5% від показників 2010 року. Проте, варто наголосити, що незважаючи на всі кризові явища, які відчувало світове співтовариство у 2020 році, спостерігаємо збільшення іноземних інвестицій, розмір яких у порівнянні з 2019 роком збільшено майже втричі, що становить 125,3 млн. грн. Такий показник є найбільшим за останні роки, що говорить про перспективність та визнання української інноваційної сфери.

Світовий ринок іноземних інвестицій розглядають як висококонкурентне середовище, на якому проводиться постійна боротьба за залучення іноземного капіталу в економіку, чого можна досягти за рахунок лібералізації режиму для іноземних інвесторів, гарантування їх прав, покращення інвестиційного клімату. Але, на жаль, в даній сфері Україна залишається позаду.

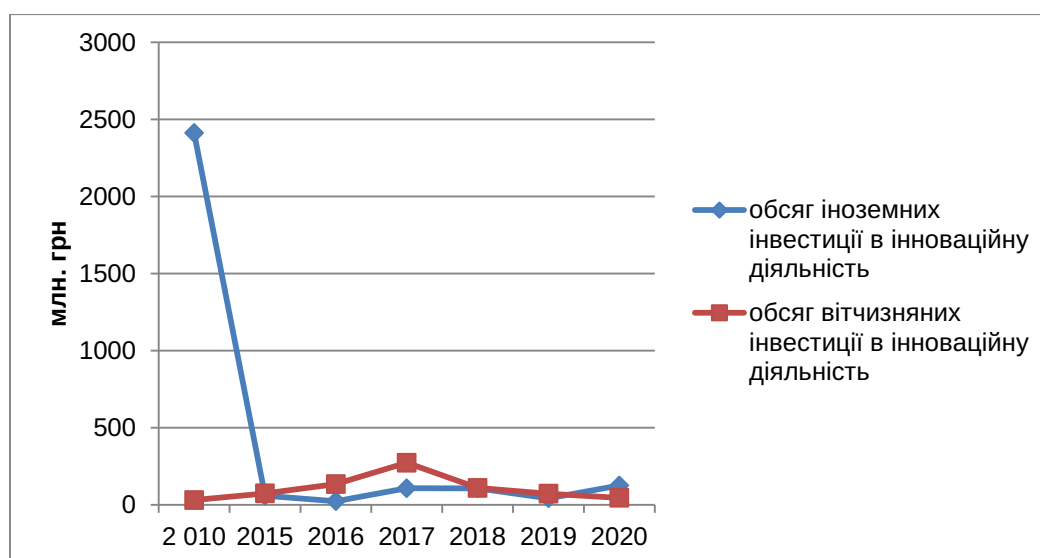

Рис. 2. Динаміка обсягів іноземних та внутрішніх інвестицій у розвиток інноваційної діяльності

Джерело: побудовано автором на основі даних [1]

Вважаємо, що на рівень інвестування інноваційної діяльності впливають такі групи факторів як:

- диспропорції національної інноваційної системи, що визначаються, по-перше, неефективністю наявних механізмів інвестування; по-друге, недостатнім розміром власного капіталу підприємств, що необхідний для інноваційного пошуку; по-третє, високою часткою державного сектору в інноваційній сфері та неможливістю фінансового забезпечення потреб інноваційної сфери;

- недостатній рівень розвитку інституту інвестування, що характеризується відсутністю вагомих стимулів до інвестицій в інновації, високим ступенем ризикованості, недостатнім рівнем розвитку інноваційної інфраструктури тощо;

- асиметрія між потребами та можливостями інвестування;

- недостатній рівень розвитку інструментів інвестування, що передбачає слабкий розвиток та фрагментарність джерел та інструментів інвестування.

Проблема залучення інвестицій для України є надзвичайно нагальною. За експертними даними загальна потреба у фінансових ресурсах, що необхідні для структурної перебудови національної економіки становить від 140 до 200 млрд. дол. США, серед яких обсяг іноземних інвестицій має становити приблизно 3–40%. Для досягнення рівня розвитку високорозвинутих країн, зокрема США, потрібно залучити 4 трлн. дол. США [7, с. 234]. З огляду на сучасний стан інвестування, тенденцій розвитку вітчизняної та світової економіки знаходження значних за розмірами інвестицій є надзвичайно складним завданням для українського уряду.

Проведений аналіз фінансового забезпечення інноваційної діяльності дозволяє констатувати наявність певних проблем, серед яких:

- низька питома вага участі держави у фінансуванні інноваційної діяльності;

- слабкий рівень розвитку венчурного та бізнес-ангельського фінансування;

- неможливість інвестування довгострокової інноваційної діяльності за рахунок власних ресурсів підприємств;

- відсутність стимулів для інвестування інноваційної діяльності, внаслідок існування більш прибуткових форм розміщення тимчасово вільних фінансових ресурсів;

- фрагментарність державної підтримки інноваційних підприємств на ранніх стадіях;

- недостатній рівень розвитку приватного капіталу як базового джерела інвестування інноваційної сфери.

Вирішити наявні проблеми інвестиційного забезпечення розвитку інноваційної діяльності можна на основі побудови ефективного системи інвестування інноваційної сфери, що має відповідати таким принципам як:

- 1) гнучкість та цілеспрямованість, що передбачає швидке впровадження нових науково-технічних досягнень в господарську систему та облік змін умов зовнішнього середовища;

- 2) обґрунтованість та легітимність, що повинні забезпечувати стабільну законодавчу основу, юридичну захищеність учасників інвестиційного процесу та раціональність механізмів, які використовуються;

- 3) забезпечення наявності множинності джерел інвестування задля нейтралізації високого ступеня невизначеності та ризику інноваційної діяльності.

Формування системи інвестування інноваційної діяльності доцільно розглядати у вигляді функціональної моделі, вхідними параметрами якої повинні виступати співвідношення потреб та можливостей національної економіки в інвестиційних ресурсах, що можуть бути спрямовані в інноваційну сферу. Наявні протиріччя між потребами в інвестиціях та недостатніми можливостями їх задоволення актуалізує завдання поступового переходу до розробки потенційних шляхів зростання обсягів та формування відповідних інструментів інвестування інноваційної діяльності, що має за мету модернізацію та інноваційний розвиток економіки в цілому в довгостроковій перспективі. На виході такої моделі маємо отримати вирішення конкретних завдань, показники, що будуть свідчити про досягнення поставлених завдань. Крім того, система інвестування інноваційної діяльності повинна відповідати наступним критеріям:

- знаходження оптимальних форм інвестування;

- побудова ефективного механізму, що повинен стимулювати залучення додаткових ресурсів, необхідних для інвестування;

- досягнення відповідності між цілями науково-технічного й інноваційного розвитку країни з потенційними можливостями їх інвестиційного забезпечення.

Отже, ефективну систему інвестування інноваційної діяльності слід розглядати як сукупність економічних інститутів та суб'єктів, функціонування яких спрямовано на акумулювання коротко- та довгострокових інвестиційних ресурсів з метою інвестування інновацій; багатовекторний комплекс видів діяльності та пов'язаних господарських механізмів, що покликані забезпечувати інвестування інноваційного процесу; систему відносин між елементами інвестиційної та інноваційної систем національної економіки з метою побудови цілісної та потужної української інноваційної системи. Побудова запропонованої системи дозволить залучити додаткові ресурси, що необхідні для подальшого зростання інноваційної сфери

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, незважаючи на певні успіхи у створенні

інноваційної інфраструктури, реформуванні освіти та науки, існуюча система фінансового забезпечення інноваційної діяльності характеризуються низьким рівнем ефективності. Вважаємо, що вирішити наявні проблеми можна за рахунок виконання двох взаємопов'язаних задач. По-перше, побудувати ефективну систему інвестування інноваційної діяльності, що дозволить збільшити частку інвестицій як внутрішніх, так і зовнішніх в інноваційну сферу. По-друге, створити належні умови для об'єднання фінансових ресурсів державного сектору та приватного сектору на умовах партнерства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Башкатова С. В. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності суб'єктів господарювання за рахунок власних фінансових ресурсів. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки: зб. наук. пр. Кіровоград: КНТУ, 2009. Вип. 15. С. 210–215.*
2. Маковикова Г. А., Ефимова Н. Ф. Инновационный менеджмент: учеб. пособ. Москва : Эксмо, 2010. 208 с.
3. Манаєнко І. М., Кравець А. І. Фінансування інноваційної діяльності підприємств: українські реалії та досвід ЄС. Інфраструктура ринку. *Електронний журнал. 2018. Вип. 15. С. 109–115. URL: http://market-infr.od.ua/journals/2018/15_2018_ukr/19.pdf (дата звернення 17.03.2022).*
4. Покропивний С. Ф. Інноваційний менеджмент у ринковій системі господарювання. *Економіка України. 1995. № 2. С. 22–26.*
5. Про інноваційну діяльність : Закон України від 04 липня 2002 року № 40-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text> (дата звернення 14.03.2022).
6. Статистичний щорічник України. *Державна служба статистика України* : веб-сайт. URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/11/Yearbook_2020.pdf (дата звернення 18.03.2022).
7. Точиліна Ю. Ю., Сакевич Л. С. Організаційно-економічний механізм інвестування інноваційної

діяльності на засадах державно-приватного партнерства. *Причорноморські економічні студії: науковий журнал. 2020. Вип. 51. С. 233–238.*

REFERENCES:

1. Bashkatova S. V. (2009) Finansove zabezpechennia innovatsiinoi diialnosti subiektiv hospodariuvannia za rakhunok vlasnykh finansovykh resursiv [Financial support of innovative activity of economic entities at the expense of own financial resources]. *Scientific works of Kirovograd National Technical University. Economic sciences: coll. science. Vol. 15. Pp. 210–215.*
2. Makovikova G. A., Efimova N. F. (2010) Innovatsionnyy menedzhment: ucheb. posob. Innovation management: [textbook. Allowance]. Moscow: Eksmo. (in Russian)
3. Manaenko I. M., Kravets A. I. (2018) Finansuvannia innovatsiinoi diialnosti pidpriemstv: ukrainski realii ta dosvid Yes [Financing of innovative activity of enterprises: Ukrainian realities and experience of the EU]. *Market infrastructure. Electronic magazine. 2018. Vol. 15, pp. 109 – 115. Available at: http://market-infr.od.ua/journals/2018/2018_ukr/19.pdf (accessed 17 March 2022).*
4. Pokropyvnyi S. F. (1995) Innovatsiinyi menedzhment u rynkovii systemi hospodariuvannia [Innovation management in a market economy]. *Ukraine economy, no. 2, pp. 22–26.*
5. Pro innovatsiinu diialnist : Zakon Ukrainy vid 04 lypnia 2002 roku # 40-IV [On Innovation Activity: Law of Ukraine of July 4, 2002 # 40-IV]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text> (accessed 14 March 2022).
6. Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy : veb-sait [Statistical Yearbook of Ukraine. State Statistics Service of Ukraine: website]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 18 March 2022).
7. Tochylyna Yu. Yu., Sakevych L. S. (2020) Orhanyzatsiino-ekonomichniy mekhanizm investuvannia innovatsiinoi diialnosti na zasadakh derzhavno-pryvatnoho partnerstva [Organizational and economic mechanism of investing in innovation on the basis of public-private partnership]. *Black Sea Economic Studies: scientific journal, vol. 51, pp. 233–238.*